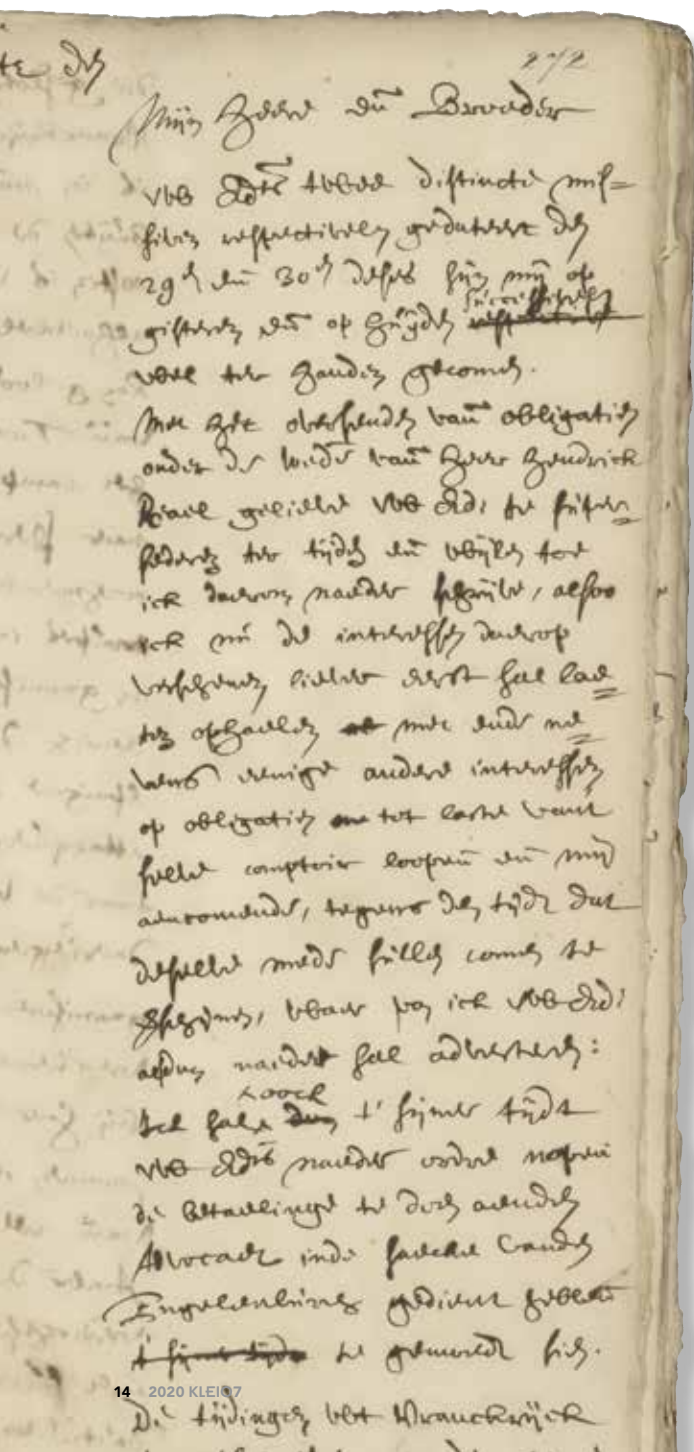

Politiek, roddels en wetenschap

Johan de Witt en zijn correspondentie over Frankrijk

'De tijdingen uut Vranckrijk overgeschreven nopende een ligue offensive ende defensive die gesloten souden wesen tusschen Vranckrijck ende Engelandt is in mijn oordeel sooverre buyten de waerheydt als het Oosten is van het Westen.' Dat schreef een nietsvermoedende Johan de Witt op 31 augustus 1670 aan zijn zwager Jean Deutz, anderhalf jaar voordat de Fransen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden zouden binnenvallen. Twee jaar later zou de raadpensionaris, mede door deze onderschatting, niet meer in leven zijn.

De Witts eerste kennismaking met Frankrijk was positiever. De *grand tour* die hij als jongeling met zijn broer Cornelis maakte, begon in 1646 in Frankrijk, waar zij anderhalf jaar doorbrachten. Hun vader Jacob was hun voorgaand en had in zijn jeugd ook zo'n rondreis gemaakt. Ze vergaapten zich aan de kastelen en paleizen, ze zagen de jonge Lodewijk XIV eten, en ook stonden zij in het Louvre oog in oog met zijn moeder, Anna van Oostenrijk, zijn broer Filips, kardinaal Mazarin en andere 'grote personen'. In Angers studeerden beiden af in de

Johan de Witt moet gedetailleerd op de hoogte zijn geweest van alles wat zich aan het Franse hof afspeelde'

rechten. Daarna bezochten de broers onder andere Bordeaux, Montpellier, Marseille, Orange, Lyon en Genève. Begin juni 1647 staken zij het Kanaal over naar Engeland, waar zij eind juli 1647 weer vertrokken. In totaal gaven zij tijdens hun reis ongeveer 9.000 gulden uit, vergelijkbaar met 106.000 euro nu.¹ Met dit in ge-

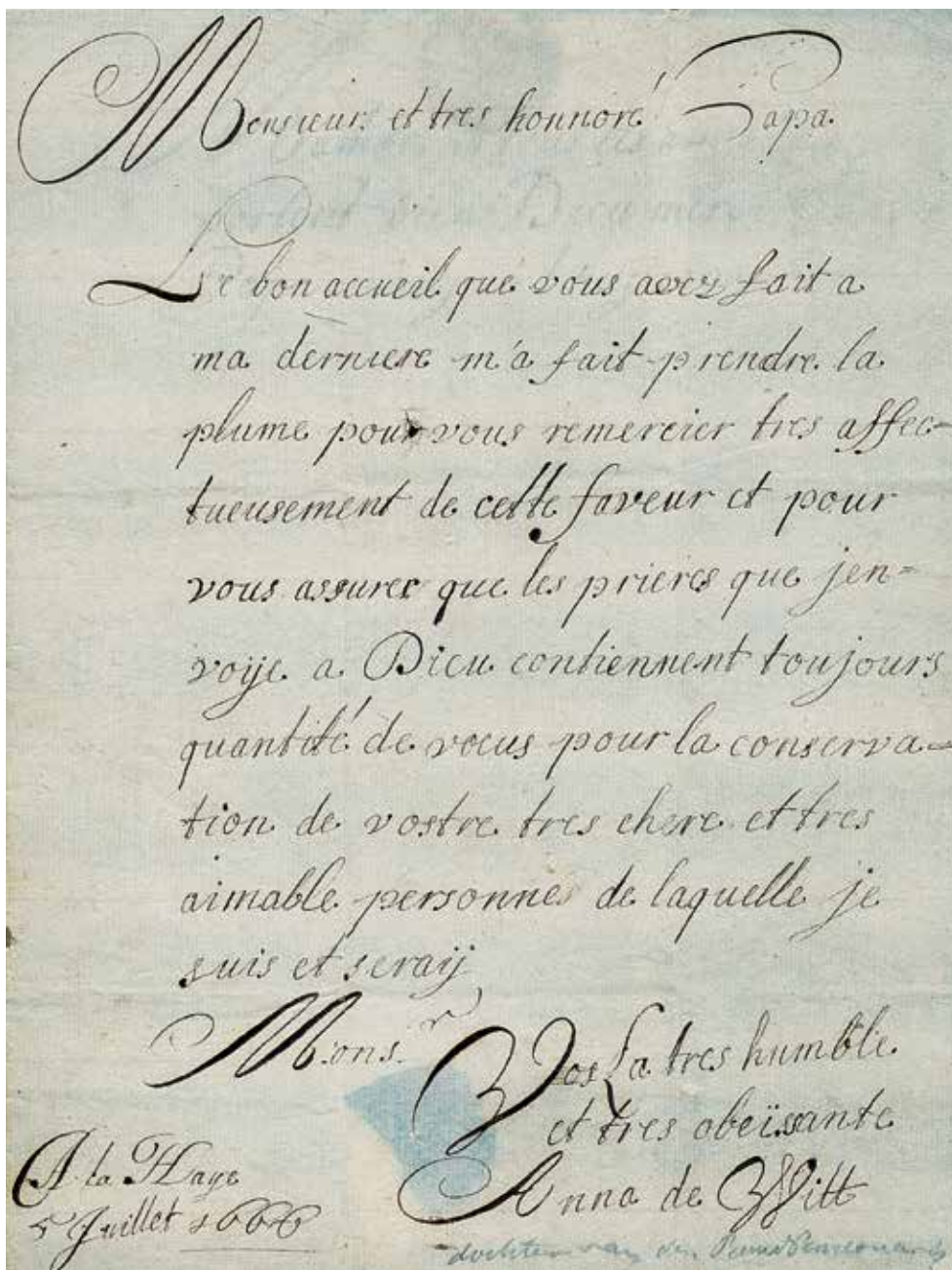
dachten moeten we beseffen dat Johan de Witt zich tijdens zijn tijd als raadpensionaris dus heel goed een voorstelling kon maken van Frankrijk en Engeland, de inwoners en hun gebruiken, omdat hij er zelf was geweest.

Brieven

Onlangs verscheen een bloemlezing met de titel *Johan de Witt en Frankrijk*, waarin vijftientig brieven van en aan Johan de Witt zijn geselecteerd die iets met het thema Frankrijk te maken hebben. De brieven zijn voorzien van achtergrondinformatie, getranscribeerd, hertaald en geannoteerd. Jean-Marc van Tol, auteur van *Musch* en gastonderzoeker van het projectteam *Johan de Witt brieven online* heeft de brieven voorzien van illustraties, geïnspireerd op vroegmoderne schilderijen. De brieven in de bundel behandelen zaken die betrekking hebben op de buitenlandse politiek van De Witt ten aanzien van Frankrijk, zoals de Devolutieoorlog, de Triple Alliantie, de Vrede van Aken en de Franse inval in 1672. Thema's als het liefdesleven van Lodewijk XIV, hulpbehoevende militairen, persoonlijk leed en zelfs een koetsincident op het Haagse Lange Voorhout komen ook aan de orde. Daarnaast passeren meer wetenschappelijke

onderwerpen de revue: het patent op het slingeruurwerk van Christiaan Huygens, de nalatenschap van René Descartes en een opmerkelijk hemelverschijnsel. Speciale aandacht is er voor de materiële aspecten van de brieven, waarbij onderzoek is gedaan naar de manier waarop ze werden gevouwen en verzegeld.

Bij het verschijnen van de bloemlezing *Johan de Witt en Engeland* zijn in 2019 al 7.475 brieven online gepubliceerd, waaronder ook 1.650 brieven van Nederlandse diplomaten in Frankrijk, zoals Coenraad van Beuningen, Willem Boreel, Pieter de Groot en Christiaan Constantijn Rumph. Daar zijn nu bijna negenhonderd brieven aan toegevoegd uit de zogenaamde particuliere missiven aan De Witt, die iets met Frankrijk te maken hebben of in het Frans zijn geschreven. Ook zijn de brieven van Franse diplomaten in de Republiek, zoals Godefroi d'Estrades en Jacques Auguste de Thou, toegevoegd, alsmede brieven van Franse kopstukken als Lodewijk XIV, Karel IV hertog van Lotharingen en 'le Grand' Turenne. Brieven in het Frans zijn er vooral van militairen, wetenschappers en adellijke

personen, maar bijvoorbeeld ook van De Witts dochter Anna, die haar vader wilde tonen hoe goed zij het Frans al beheerste.²

Secretaris met dubbelrol

De meeste correspondentie van en aan De Witt is geschreven in het Nederlands, de taal van de regentenklasse. Een kleinere hoeveelheid is in het Frans, een taal die vooral door de adellijke stand werd gebezigd. Ook was het doorgaans de voertaal voor de correspondentie met buitenlanders. De Witt beheerste het Frans goed, maar vanaf 1660 had hij daarvoor Abraham de

Wicquefort als speciale secretaris in dienst. Hoe gedetailleerd Johan de Witt op de hoogte moet zijn geweest van alles wat zich voor en achter de schermen aan het Franse hof afspeelde, blijkt uit de inhoud van De Wicqueforts vertrouwelijke nieuwsbrieven.

De Wicquefort, sinds 1626 onder andere resident van de keurvorst van Brandenburg in Parijs, had geen formele rol in dienst van de Republiek, hoewel hij wel een geheim jaargeld van achthonderd pond ontving voor het sturen van informatie. Zijn diplomatieke loopbaan bracht ▶

Ineke Huysman

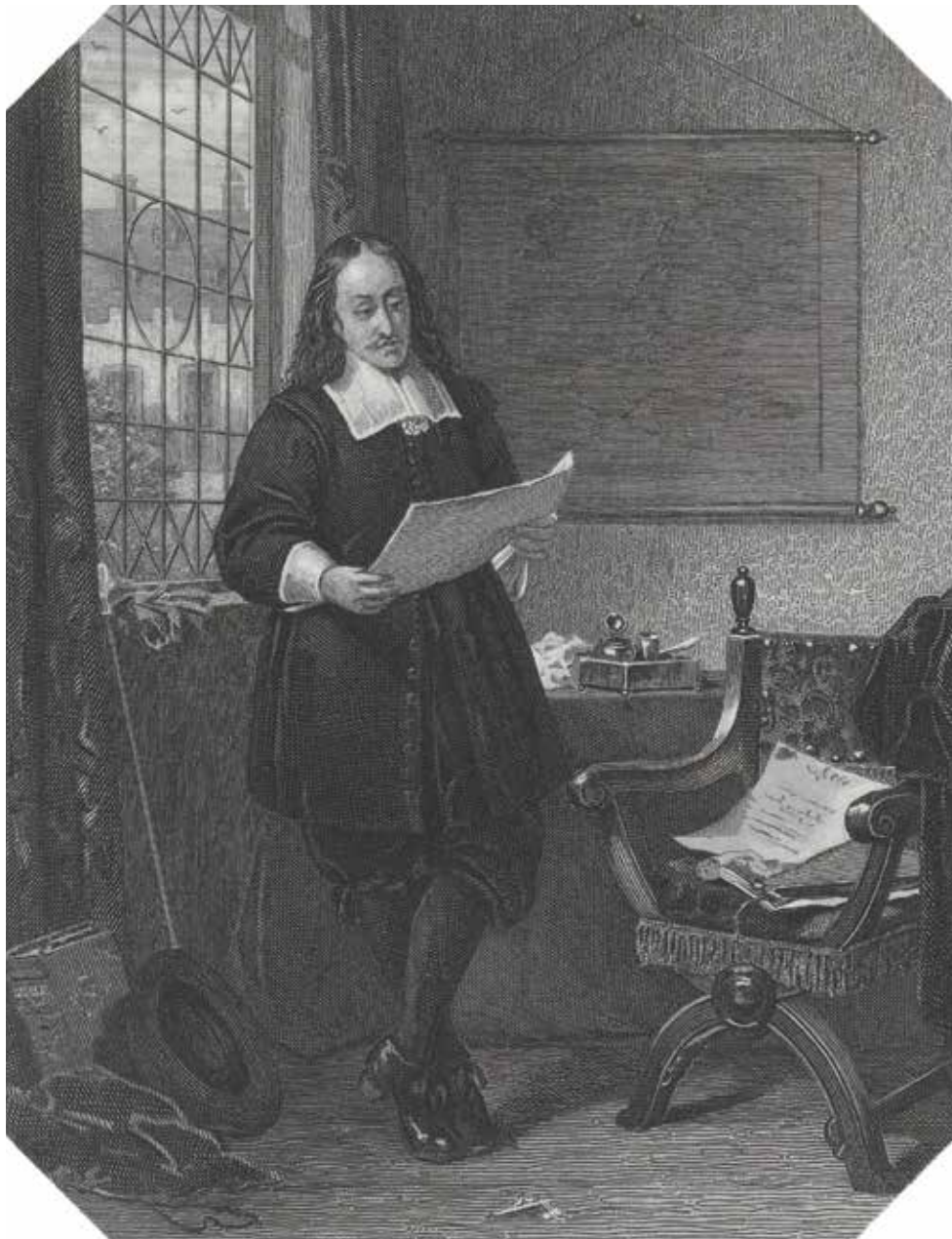
studeerde cultuurwetenschappen en promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam. Ze is als onderzoeker verbonden aan het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis.

Linkerpagina:

Johan de Witt aan Jean Deutz, 31 augustus 1670. Bron: Nationaal Archief.

Boven: Anna de Witt aan Johan de Witt.

Bron: Nationaal Archief. Links: Abraham de Wicquefort naar Caspar Netscher, door Jean-Marc van Tol, 2020.

Boven: Johan de Witt, staande bij het raam, 1654. Prent uit 1865-1870 door Johann Rennefeld, naar een schilderij van Hendrik Hollander Cz. Rechterpagina: Henri de La Tour d'Auvergne, 'le Grand Turenne', door Pieter de Jode naar Anselm van Hulle, 1628-1670. Rijksmuseum Amsterdam.

hem na zijn verblijf in Parijs nog naar Engeland, de Republiek, Polen, Brunswijk en Osnabrück. Van De Witt aan De Wicquefort zijn geen brieven bekend. Toch moet hij hem geschreven hebben, maar dit liep vermoedelijk langs nóg informelere kanalen. Hoewel hij meermalen werd gewaarschuwd voor de dubbelrol die De Wicquefort tijdens zijn carrière vaak speelde, bleef De Witt zich op hem verlaten. Zo was hij de speciale secretaris voor De Witts Franse correspondentie, waarin zijn handschrift duidelijk te herkennen is. Dankzij De Witts invloed kreeg De Wicquefort in 1667 opdracht

van de Gecommitteerde Raden van Holland om een geschiedenis van de Republiek te schrijven.³ De mannen hadden dus een vertrouwelijke relatie, maar tegelijkertijd had De Wicquefort een dergelijke relatie met vele anderen. Zo heeft hij ook jarenlang nieuwsbrieven over wat er zich in de Republiek afspeelde naar Frankrijk gestuurd, waarvoor hij betaling uit Frankrijk ontving. In 1675 werd De Wicquefort wegens hoogverraad tot levenslang veroordeeld en opgesloten in de Gevangendoor, waaruit hij vier jaar later met hulp van zijn dochter en dienstmeid wist te ontsnappen.

Van de 124 informatiebrieven van De Wicquefort aan Johan de Witt zijn maar acht brieven eerder uitgegeven. De onbekende brieven vormen dan ook een belangrijke bron voor verder onderzoek. Niet alleen biedt de correspondentie een nieuwe schat aan informatie, maar is ook interessant om te zien wat De Wicquefort wel aan De Witt doorspeelde en wat niet. Tevens zou interessant zijn te onderzoeken wat hij aan zijn andere werkgevers berichtte.⁴

Recommandatie

beantwoord 30 september 1663
Te Parijs, 3 augustus

*Mijnheer,
De beleefdheden die u mij heeft doen bewijzen, gedaan in de tijd dat de heren ambassadeurs van de Staten-Generaal hier waren, doen mij geloven dat u niet ongunstig zult staan tegenover het verzoek dat ik u doe in het belang van de heer van Montpouillien. Hij is een zeer naast familielid van mijn echtgenote en een persoon van zeer grote verdienste, hetgeen me verplicht hem bij u aan te bevelen. Ik verzoek u, mijnheer, hem bij uw gesprekken de gevolgen van uw bescherming te gunnen, en te geloven dat er niemand is die meer dan ik achting heeft voor uw verdienste en uw grote kwaliteiten. En dat niemand met meer waarheid is, mijnheer,*

*Uw nederige dienaar,
Turenne⁵*

Raadpensionaris Johan de Witt ontving dagelijks talloze verzoeken om recommandatie, zowel uit binnen- als buitenland. Uit bovenstaande brief blijkt dat zelfs 'le Grand Turenne' zich ooit tot De Witt wendde om voorspraak, in zijn brief verwijzend naar de beleefdheden die De Witt hem via zijn buitengewone ambassadeurs in Parijs had bewezen in 1660-1662.⁶ Henri de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, burggraaf

van Turenne, wordt nog steeds beschouwd als een van Frankrijks grootste veldheren. Zijn moeder, Elisabeth Flandrina van Nassau, was een dochter van Willem van Oranje en Charlotte de Bourbon. Turenne had dus

‘De correspondentie is interessant om te zien wat De Wicquefort wel aan De Witt doorspeelde en wat niet’

‘Nederlandse’ wortels en had in zijn jonge jaren in het staatse leger gediend onder zijn ooms Maurits en Frederik Hendrik. Vanaf 1634 maakte Turenne carrière in het Franse leger en wist hij het door zijn militaire verdiensten al op tweeënder-

tigjarige leeftijd tot maarschalk te brengen, in 1660 zelfs tot maarschalk-generaal. Hij was protestant, maar in 1668 bekeerde hij zich op verzoek van Lodewijk XIV tot het katholicisme. In 1672 voerde hij met Louis II van Bourbon-Condé, ‘le grand Condé’, het Franse leger aan bij de aanval op de Republiek.

Mompeljan

Toen Turenne in 1663 bovenstaande brief aan De Witt schreef met het verzoek om een benoeming in het staatse leger voor de markies van Montpouillan, waren de betrekkingen tussen Frankrijk en de Republiek nog goed. Zijn protegé, Armand Nompars de Caumont la Force, markies van Montpouillan – in de Republiek soms verbasterd tot Mompeljan – was een Frans officier van hoog

aanzien. Bovendien was hij een neef van Turennes echtgenote, Charlotte de Caumont. De Witt antwoordde Turenne dat het niet zijn beleefdheden waren die Turenne zou moeten prijzen, maar die van de ambassadeurs in dienst van de Staten-Generaal. Daarenboven verdiende Turenne zelf ook lof voor zijn rol bij diezelfde onderhandelingen, zo vond De Witt. Niettemin zou hij zelf best iets voor Turenne willen betekenen, zeker met betrekking tot de zaak van Montpouillan, zo schreef hij, maar hij ging daar niet over. Hij beloofde te zien wat hij kon doen.⁷ Zonder resultaat, want Turenne moest de zaak in 1668 en in 1670 opnieuw bij de raadpensionaris onder de aandacht brengen.

Pas op 4 februari 1672 zou Montpouillan een eigen regiment onder de Staten van Holland toegewezen krijgen.⁸ Pijnlijk is wel dat hij daarmee tegen de Fransen en tegen Turenne moest gaan vechten. Op zijn oude dag zou Montpouillan onder de hoede van Willem III nog een glansrijke carrière tegemoet gaan. In 1673 werd hij bevorderd tot luitenant-generaal van de cavalerie en later bracht hij het zelfs tot *Lord of the King's Bedchamber* en gouverneur van Naarden. Maar dat was allemaal lang na de dood van De Witt en die van ‘le Grand Turenne’, die in 1675 bij de Slag bij Salzbach door een kanonskogel om het leven kwam. ■

¹ Voor een visualisatie van de *grand tour* van de gebroeders De Witt, zie resources.huygens.knaw.nl/BriefwisselingJohanDeWitt/reizen/grandtour.

² Alle tot nu toe gedigitaliseerde correspondentie van Johan de Witt is raadpleegbaar via tiny.cc/K7deWittdigitaal.

³ Wicquefort, A. de, *Histoire des Provinces Unies* (Den Haag 1719/1743).

⁴ Zie tiny.cc/K7deWitt.

⁵ Vertaald uit het Frans. Henri de La Tour d’Auvergne aan Johan de Witt, 3 augustus 1663, Nationaal Archief, 3.01.17, 3171.

⁶ Willem Boreel ontving met Jan van Gent, Coenraad van Beuningen en Justus de Huybert instructie voor de buitengewone ambassade op 5 oktober 1660 en bracht rapport uit op 15 juni 1662.

⁷ Johan de Witt aan Henri de La Tour d’Auvergne, 30 september 1663: Nationaal Archief, 3.01.17, 12, f. 335.

⁸ F.J.G. ten Raai en F. de Bas (eds.), *Het Staatse leger 1568-1795, deel 5: Van het sluiten van de vrede te Munster tot de verheffing van Prins Willem III van Oranje tot kapitein- en admiraal-generaal der Vereenigde Nederlanden (1648-1672)* (Breda 1921) 280-281, 435-436, 571.

Verder lezen

Huysman, I. en Peeters, R., *Johan de Witt en Frankrijk. Een bloemlezing uit zijn correspondentie* (Soest 2020).

Huysman, I. en Peeters, R., *Johan de Witt en Engeland. Een bloemlezing uit zijn correspondentie* (Soest 2019).

Israel, J., *De Republiek 1477-1806* (Franeker 2001).

Panhuysen, L., *Rampjaar 1672. Hoe de Republiek aan de ondergang ontsnapte* (Amsterdam en Antwerpen 2009).

Rowen, H.H., *John de Witt, Grand Pensionary of Holland, 1625-1672* (Princeton 1978).